

Κοσμάς Τουλούμης

Διδάσκοντας για το
Παρ(ελθ)όν:

**Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

Δυνατότητες και Προοπτικές

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει την υπογραφή του συγγραφέα

ISBN 960-431-908-6

© Copyright: Κ. Τουλούμης, Εκδόσεις Ζήτη, Μάρτιος 2004, Θεσσαλονίκη

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

www.ziti.gr

**Φοτοστοιχειοθεσία
Εκτύπωση**

Βιβλιοπωλείο

Π. ΖΗΤΗ & Σια ΟΕ

18ο χλμ Θεσσαλονίκης-Περαίας
Τ.Θ. 4171 • Περαία Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19
Τηλ.: 23920-72.222 (5 γραμ.) - Fax: 23920-72.229
e-mail: info@ziti.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ

Αρμενοπούλου 27 • 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ. 2310-203.720, Fax 2310-211.305
e-mail: sales@ziti.gr

“ Η Ιστορία είναι ένα χοντρό βιβλίο που, για να είμαι ειλικρινής, βαριέμαι να διαβάσω” απάντησε, πριν από λίγα χρόνια, μια μαθήτρια στην, πονηρών προθέσεων, ερώτηση ενός καθηγητή Ιστορίας για το «τι είναι η Ιστορία». «Πολύ περισσότερο, μάλιστα, που αυτά για τα οποία μιλάει είναι τόσο, μα τόσο παλιά. Ευτυχώς που υπάρχουν και οι εικόνες στο βιβλίο και βλέπουμε και τίποτα καλό». Η πίστη για το χαμένο, ανεπιστρεπτό, παρελθόν που δεν μπορεί να συγκινήσει τις σύγχρονες γενιές καλλιεργείται από τον παραδοσιακό τρόπο προσέγγισης της Ιστορίας. Οι εκτενείς, «μεγάλες» αφηγήσεις στα πολυσέλιδα σχολικά εγχειρίδια, η διδακτέα και η διδαχθείσα ύλη, το «στρίμωγμα» αιώνων και αιώνων στις σελίδες ενός και μόνο βιβλίου, μετατρέπουν το παρελθόν σ’ ένα απροσπέλαστο τείχος, το οποίο διαχωρίζει, καθοριστικά, το σήμερα από το χθες. Και όμως. Η μελέτη του παρελθόντος ανήκει στη σφαίρα του σήμερα. Το παρελθόν συμπλέκεται με το παρόν και τις επιδιώξεις του. Η Αρχαιολογία, ως η κατεξοχήν επιστήμη που αναμοχλεύει το παρελθόν, φέρνοντας στην επιφάνεια τα κατάλοιπά του και ερμηνεύοντάς τα στο σήμερα, μπορεί να ανανεώσει την Ιστορία, όπως το όργωμα ανανεώνει την καλλιεργήσιμη γη φέρνοντας το υποκείμενο χώμα στην επιφάνεια του νέου χωραφιού. Διδάσκοντας για το παρ (ελθ)όν με την Αρχαιολογία, λοιπόν, και με τις δυνατότητες κριτικής σκέψης που μπορεί αυτή να προσφέρει. Μακριά από την καταναγκαστική ύλη «εγκεκρωμένων» σχολικών εγχειριδίων και τη νυσταλέα αποδοχή χιλιοειπωμένων ιστορικών παραδειγμάτων. Μέσα από τα σκόρπια κατάλοιπα του παρελθόντος στην κατακερματισμένη όψη του παρόντος.

Κ.Τ.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Εισαγωγή	13
2. Οικοδομώντας το παρελθόν: αρχαιολογία και σχολείο	17
2.1 Η αρχαιολογική επιστήμη	17
2.2 «Και ξανά προς τη δόξα τραβά»: Η ελληνική αρχαιολογία στο εκπαιδευτικό σύστημα	21
2.2.1 Η ιδεολογία της ελληνικής αρχαιολογίας	22
2.2.2 Ιδεολογία και πραγματικότητα: ελληνική εκπαίδευση και αρχαιολογία	27
2.2.3 Η αρχαιολογία στα σχολικά εγχειρίδια και τη σχολική ύλη: μια τόσο μακρινή παρουσία	30
2.3 Η κριτική αρχαιολογική σκέψη ως διαθεματικό και βιωματικό μάθημα στη Μέση Εκπαίδευση: δυνατότητες εφαρμογής	45
2.3.1 Η διδασκαλία της αρχαιολογίας στη Μέση Εκπαίδευση	47
2.3.2 Πώς μπορεί η διδασκαλία της αρχαιολογίας να συμβάλει στην παιδεία του μέλλοντος: Τι μπορεί να προσφέρει η διδασκαλία της αρχαιολογίας στη Μέση Εκπαίδευση;	50

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Εισαγωγή	61
2. Βιβλία και Διαδίκτυο	64
3. Οι ουσιαστικές αρχαιολογικές έννοιες με τις οποίες πρέπει πρώτα να εξοικειωθούν οι μαθητές	67
<i>Δραστηριότητα 1</i> Η Αρχαιολογία	69
<i>Δραστηριότητα 2</i> Αρχαιολογική γλώσσα και Αρχαιολογικός λόγος	72
<i>Δραστηριότητα 3</i> Αρχαιολογία και Ιστορία	75
<i>Δραστηριότητα 4</i> Αρχαιολογία και Επιστήμη	77
<i>Δραστηριότητα 5</i> Ο Αρχαιολόγος	82
<i>Δραστηριότητα 6</i> Μέθοδοι εντοπισμού αρχαιολογικών θέσεων	84

<i>Δραστηριότητα 7</i>	Η αρχαιολογική ανασκαφή	86
<i>Δραστηριότητα 8</i>	Η αρχαιολογική στρωματογραφία	88
<i>Δραστηριότητα 9</i>	Εξετάζοντας ένα αρχαιολογικό εύρημα	91
<i>Δραστηριότητα 10</i>	Επεξεργασία αρχαιολογικών ευρημάτων (Η κεραμική της κλασικής περιόδου)	95
<i>Δραστηριότητα 11</i>	Επεξεργασία αρχαιολογικών ευρημάτων (Μελετώντας αρχαία νομίσματα)	97
<i>Δραστηριότητα 12</i>	Συνθέτοντας τα αρχαιολογικά δεδομένα: Η αρχαιολογική διερεύνηση του χώρου Από τον οικισμό στην πόλη	99
<i>Δραστηριότητα 13</i>	Ανασκάπτοντας την πόλη μου	101
<i>Δραστηριότητα 14</i>	Η αρχαιολογική κριτική σκέψη: Διαβάζω το χώρο με βάση τα κατάλοιπα της ανθρώπινης δραστηριότητας	103
<i>Δραστηριότητα 15</i>	Η σχολική αίθουσα ως αφορμή αρχαιολογικής σκέψης	105
<i>Δραστηριότητα 16</i>	Η αρχαιολογική κριτική σκέψη: Σκουπιδοκατάλυξη και πολιτισμός	106
<i>Δραστηριότητα 17</i>	Ανθρωπογένεση, Παλαιοντολογία και Αρχαιολογία	108
<i>Δραστηριότητα 18</i>	Η Νεολιθική επανάσταση	114
<i>Δραστηριότητα 19</i>	Αρχαιολογία, κατοίκηση και περιβάλλον: Η ζωή στην προϊστορική εποχή: η σπηλιά, η λίμνη και η πεδιάδα	118
<i>Δραστηριότητα 20</i>	Το παιχνίδι με τους σκελετούς	120
<i>Δραστηριότητα 21</i>	Η περιπέτεια της αρχαιολογικής ερμηνείας ή Πώς εξηγούμε αρχαιολογικά τα πράγματα	122
<i>Δραστηριότητα 22</i>	Μια πανάρχαια μουσική;	124
<i>Δραστηριότητα 23</i>	Ότιζι, ο άνθρωπος των Άλπεων: Συνεργασία της Αρχαιολογίας με τις φυσικές επιστήμες	127
<i>Δραστηριότητα 24</i>	Αρχαιολογία και Γεωλογία	129
<i>Δραστηριότητα 25</i>	Η ηθική της αρχαιολογικής επιστήμης	133
Βιβλιογραφία		135

«Η ιστορία είναι ένα κουτί γεμάτο με τεχνάσματα τα οποία οι ζωντανοί εφαρμόζουν επάνω στους νεκρούς»

Βολταίρος

Το παρελθόν βρίσκεται γύρω μας: στις εθνικές γιορτές, στον πολιτικό και εκκλησιαστικό λόγο και στις κομματικές αντιπαραθέσεις, στη δράση συνδικαλιστικών και πολιτιστικών συλλόγων, στα κάθε είδους βιβλία που εκδίδονται κάθε χρόνο, στα κόμικς, στις τηλεοπτικές εκπομπές, στις κινηματογραφικές ταινίες, αλλά και σε μια ξεθωριασμένη οικογενειακή φωτογραφία, στις αναμνήσεις μιας ζωής, παντού. Το διαχειριζόμαστε σε κάθε, ουσιαστικά, βήμα, της καθημερινότητάς μας. Φαίνεται, όμως, πως αυτό το παρελθόν δεν είναι ίδιο για όλους. Υπάρχει ένα ατομικό παρελθόν, του καθενός μας χωριστά, αλλά και ένα συλλογικό το οποίο διαμορφώνει την κοινωνική μας συνείδηση και την ένταξή μας σε μια κοινωνική ομάδα. Ακόμα, όμως, και αυτό το κοινωνικό παρελθόν, ο καθένας μας το αντιλαμβάνεται διαφορετικά και συμμετέχει με διαφορετικό τρόπο σ' αυτό. Εκείνο που ενοποιεί αυτές τις δυο αντιλήψεις του παρελθόντος είναι ο άνθρωπος και η δράση του. Οι επιστήμες που μελετούν το παρελθόν, δεν είναι, συνακόλουθα, τίποτα άλλο στη βάση τους παρά επιστήμες του ανθρώπου.

Πέρα από τις παραπάνω δυο αντιλήψεις, όμως, και επειδή ακριβώς το παρελθόν ανήκει στον πεπερασμένο χρόνο, προέκυψε το πρόβλημα της αντικειμενικής προσέγγισής του. Το παρεπόμενο ερώτημα είναι αν η ανασύστασή του αποτελεί προσδιορισμό μιας παρελθούσας πραγματικότητας ή μια παροντική κατασκευή και ποια είναι η σχέση ανάμεσα στη *«μυθική, παραμορφωμένη αναχρονιστική»* ιστορία της συλλογικής μας μνήμης που αποτελεί, παραταύτα *«το βιωμένο της σχέσης μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, η οποία και δεν παύει ποτέ να υφίσταται»* και της ιστορίας των επαγγελματιών, των επιστημόνων ιστορικών (Λέ Γκοφ 1998: 159). Οι απόψεις των ιστορικών και των αρχαιολόγων είναι πολλές και αντικρουόμενες. Θα τις συναντήσουμε αρκετές φορές παρακάτω.

Και το σχολείο; Ποια προσέγγιση του παρελθόντος επιτυγχάνεται με τη σχολική ιστορία και ποιες είναι οι δυνατότητες ανανέωσης της σχολικής μελέτης του παρελθόντος; Μήπως πρέπει να ξεφύγουμε από τα παραδοσιακά στεγανά της ιστορικής μελέτης και να την εμπλουτίσουμε με το ανανεωτικό πνεύμα της μελέτης του παρελθόντος που επικρατεί σήμερα στη θεωρία τόσο των ιστορικών όσο και, κυρίως, των αρχαιολογικών προσεγγίσεων; Μήπως θα πρέπει η Ιστορία να μετατραπεί σ' ένα, διαφορετικό διαθεματικό μάθημα που, ξεπερνώντας τη μονο-

γραμμαμική χρονική συνέχεια, θα αναφέρεται στο παρελθόν και τις προσεγγίσεις του με παραδείγματα από τις ιστορικές περιόδους που περιλαμβάνονται σήμερα στα σχολικά εγχειρίδια; Μήπως τελικά η διέξοδος στα σημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζει το μάθημα και οι μαθητές είναι η κατάδειξη ότι το παρελθόν είναι ζωντανό, διαρκώς κατασκευαζόμενο και όχι απολιθωμένο συσώρευμα στις σελίδες ενός πληκτικού χοντρού βιβλίου; Στα πλαίσια του παρόντος βιβλίου θα καταδειχθεί, όπως πιστεύω, στα αντίστοιχα κεφάλαια ότι η αρχαιολογία μπορεί να εξοικειώσει τους μαθητές με αυτήν την έννοια του ζωντανού παρελθόντος, μέσα από τον προσδιορισμό της αρχαιολογικής πράξης, ως κοινωνικής πράξης στο παρόν (Shanks & Tilley 1987).

Το παρόν βιβλίο προσπαθεί να καταδείξει τη σημασία αυτής της κοινωνικής πράξης, μέσα από τη διδασκαλία της αρχαιολογικής κριτικής σκέψης στα πλαίσια της σχολικής τάξης, καθώς και των μέσων και τρόπων με τα οποία η τελευταία αντιμετωπίζει και ανασυνθέτει το παρελθόν. Η ιστορία της συγκρότησης αυτής της σκέψης μέσα από συχνές αναστοχαστικές καταβυθίσεις στα ενδότερά της παρέχει, παράλληλα, τη δυνατότητα για μια ουσιαστική κατανόηση του πώς μεταλλάσσονται διαχρονικά οι αντιλήψεις για το παρελθόν.

Επειδή η πρόθεσή μας δεν είναι μόνο η θεωρητική καταγραφή του προβλήματος περιέχονται εδώ και δραστηριότητες, οι οποίες μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα και έξω από τη σχολική αίθουσα, προσαρμοσμένες στα παραπάνω πλαίσια. Οι περισσότερες εφαρμόστηκαν με επιτυχία στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας στη Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια της λειτουργίας «Ομάδας Αρχαιολογίας» την οποία συντόνιζε ο υπογράφων και συμμετείχαν μαθητές από όλες τις τάξεις του Γυμνασίου.

Στον Γιώργο, στους Δημήτρηδες, στη Δήμητρα, στους Νίκους, στον Παναγιώτη, στη Σμαράγδα, στον Άρη, στην Ελπίδα, στο Βασίλη, στο Γιάννη, στο Σίμο, στη Φιλίππα, στην Ελένη, στον Χρήστο το βιβλίο αυτό χρωστάει πολλά.

Κ.Τ.

Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2004

ΜΕΡΟΣ Α

Θεωρητικό πλαίσιο

1. Εισαγωγή

Γύρω στα τέλη της δεκαετίας του 1980, αρχές του 1990, φερέλιδες νεαροί υποψήφιοι αρχαιολόγοι τότε, δεν μπορούσαμε να διανοηθούμε ότι ο δρόμος κάποιων από εμάς που προτίμησαν την παραμονή στην Ελλάδα, από τον κοσμοπολιτισμό και τη «διεθνή αναγνώριση» της Ευρώπης, θα περνούσε αναγκαστικά από τη Μέση Εκπαίδευση. Στο επίκεντρο των ανησυχιών και της κριτικής μας¹ βρισκόταν η απομόνωση της αρχαιολογίας στο γυάλινο πύργο της «καθαρής» επιστήμης, όπως αυτή ασκούσαν στους «δοκιμαστικούς σωλήνες» των αντίστοιχων πανεπιστημιακών σχολών. Αποζητούσαμε μια διέξοδο προς τα έξω, στον αληθινό κόσμο, σαν εκείνον το δεσμότη φιλόσοφο του Πλατωνικού σπηλαίου που ποθούσε τη γνωριμία με την αλήθεια και όχι με τις σκιές.

Συνειδητοποιήσαμε τότε ότι το μονοπάτι της σύνδεσης της αρχαιολογίας με την κοινωνία διερχόταν από τον απεγκλωβισμό της από σειρά προκαταλήψεων για το παρελθόν που είχαν δημιουργηθεί στα πλαίσια της εθνικής του εξιδανίκευσης. Τέτοιες παρατηρήσεις είχαν, ήδη, γίνει διεθνώς, καθώς η πρωτοκαθεδρία των λεγόμενων «αναπτυσσόμενων» χωρών, η οποία βασιζόταν στην οικονομική τους δύναμη, επέτρεπε την απρόσκοπτη αποσύνδεση του παρελθοντικού μεγαλείου από το παρόν, ακόμα περισσότερο όταν αυτό δεν χαρακτηριζόταν από τη «μιζέρια» του παρόντος των «υπό ανάπτυξη» χωρών, όπως η Ελλάδα.

Το να αναθεωρήσεις τις απόψεις σου για το παρελθόν δεν είναι φυσικά εύκολο πράγμα. Η σχέση μας με το παρελθόν μολονότι μεταβάλλεται συνεχώς, άλλοτε απορρίπτοντας το, άλλοτε αναδεικνύοντας τις υπαρκτές σύγχρονες καταβολές από αυτό και άλλοτε δημιουργώντας φαντασιακές συσχετίσεις μαζί του (Μαρωνίτης 2002), κινείται εντούτοις μέσα σε πλαίσια καθορισμένα στο παρόν. Έτσι, σήμερα η Ευρώπη «φιγουράρει» τρισευτυχημένη στην αγκαλιά του Δία - ταύρου, στο νέο ευρωπαϊκό νόμισμα, το ευρώ. Σύγχρονα κράτη, όπως η Ζιμπάμπουε και το Ιράκ πήραν το όνομά τους από αρχαιολογικές θέσεις (η Ζιμπάμπουε και η

1. Πρόκειται για την ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η οποία εξέδωσε από το 1990 έως το 1994 επτά τεύχη του περιοδικού «ΤΟΜΗ 301», University Studio Press, Θεσσαλονίκη. Εκεί διατυπώθηκαν τότε πάμπολλοι προβληματισμοί για τη θέση της αρχαιολογίας και των αρχαιολόγων στις μέρες μας.

σουμερική Ουρούκ αντίστοιχα). Η εξακολουθητική διεκδίκηση των Παρθενώνων μαρμάρων ή η διαμάχη σχετικά με την υιοθέτηση «του άστρου της Βεργίνας» από γειτονικό κράτος αποτελούν ελάχιστα, αλλά ξεκάθαρα παραδείγματα της ιδεολογικής χρήσης του παρελθόντος στο παρόν, ανεξαρτήτως κρατών και κοσμοθεωρητικών προσανατολισμών. Το παρελθόν αφορά τους πάντες και όλοι, επίσημα κράτη, αλλά και φυλές, το αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερο τρόπο (Layton 1989).

Η είδηση που δημοσιεύτηκε στον ευρωπαϊκό τύπο, το Μάρτιο του 2003 (The Guardian, 06/03/2003) είναι χαρακτηριστική. Το Ανώτατο Δικαστήριο της ινδικής πολιτείας του Ουτάρ Πραντές αποφάσισε να εμπιστευθεί την αρχαιολογική έρευνα, όσον αφορά την πιστοποίηση, αν κάτω από τον κατεστραμμένο από τους ινδουιστές ναό των μουσουλμάνων στην Ayodhya, υπήρχε κάποτε ινδουιστικός ναός όπως διατείνονται οι πρώτοι. Τρεις μήνες αργότερα, μάλιστα, η διεθνής έκδοση του BBC ανακοίνωσε στο διαδικτυακό της τόπο ότι κανένα ίχνος του θρυλούμενου ναού δε βρέθηκε τελικά στην Ayodhya (BBC, World Edition, 11/06/2003). Νέο λαμπρό πεδίο δόξας λοιπόν ανοίγεται για την αρχαιολογική έρευνα. Στον πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό μας κόσμο θα πιστοποιεί τα δικαιώματα των αντιμαχόμενων θρησκευτικών, ή και άλλων, παρατάξεων.

Αυτή η ιδεολογική χρήση του παρελθόντος, πάντως, δεν αποτελεί ίδιον των ημερών μας. Συνέβαινε και στην αρχαιότητα. Οι πρώτες αρχαιολογικές δράσεις συνδέονται με την ανασκαφή και την αποκατάσταση της Σφίγγας από τους φαραώ κατά τη διάρκεια του Νέου Αιγυπτιακού Βασιλείου (1550-1070 π.Χ.), και με την ανασκαφή του Ναβόνιδος, του τελευταίου Βαβυλώνιου μονάρχη γύρω στο 555-539 π.Χ., ενός τοίχου που ανήκε σε κτίριο αφιερωμένο στον Ναράμ-Σιν, εγγονό του Σαργκόν. Είναι χαρακτηριστικό ότι εκεί γύρω στο 478/7 π.Χ., στην αρχή της πρώτης αθηναϊκής ηγεμονίας, ο Αθηναίος Κίμωνας θέλοντας να δικαιολογήσει την προσάρτηση της νήσου Σκύρου στην Αθήνα, «ανακάλυψε», όπως τυχαίως, στο νησί τα οστά του μυθικού «δημιουργού» της αθηναϊκής πόλης-κράτους, του Θησέα (Canfora 2001).

Όλο και περισσότερο γίνεται κατανοητό, σήμερα, ότι οι ερμηνείες για το παρελθόν, και ο τρόπος με τον οποίο αυτές μεταβάλλονται διαχρονικά εξαρτάται από τα κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια στο παρόν (Hodder 2000, 2001, 2002, Μελάς 2003: 95-122). Το κατεξοχήν πεδίο όπου η ιδεολογική χρήση του παρελθόντος εγκαθιδρύεται και διαιωνίζεται είναι η εκπαιδευτική διαδικασία:

«Στα σύγχρονα έθνη - κράτη το εκπαιδευτικό σύστημα παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας.

Σε αυτή τη διαδικασία συμβάλλουν οι τελετές, τα σύμβολα, οι εθνικές επέτειοι, οι συμβολικές χρονολογίες. Συμβάλλει καθοριστικά η γλώσσα ως κατεξοχήν

αποδεικτικό στοιχείο της πολιτισμικής ομοιογένειας καθώς και η διδασκαλία των μαθημάτων της ιστορίας και της γεωγραφίας, που διαμορφώνει τις αναπαραστάσεις του έθνους ως ιδιαίτερης πολιτισμικής οντότητας, δηλαδή αναδεικνύει και αποδεικνύει τη μοναδικότητά του, σε σχέση και σε αντιδιαστολή με τα άλλα έθνη. Φορείς αυτής της διδασκαλίας στο σχολείο είναι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι «αναπλασιώνουν» με ποικίλους τρόπους την επίσημη εθνική ιδεολογία, τροποποιώντας την ή αναπαράγοντας την»

(Φραγκουδάκη - Δραγώνα 1990: 15)

Τα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας συντείνουν καταλυτικά στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των παιδιών, είτε ομιλούμε για την Ελλάδα είτε για τα μετα-κομμουνιστικά Βαλκάνια (Βούρη 2000), είτε, σε τελική ανάλυση, για το πώς διηγούνται στα παιδιά την Ιστορία σε ολόκληρο τον κόσμο (Φερρό 2000).

Στο εργαστήριο της σχολικής τάξης η ατομική ιστορική μνήμη που το παιδί διαμορφώνει στα πλαίσια της οικογένειάς του –από πού κατάγεται, ποιοι είναι οι άμεσοι πρόγονοί του κ.λ.π.– εξελίσσεται για πρώτη φορά σε συλλογική μνήμη μέσω της ανταλλαγής ανάμεσα στους μαθητές και το δάσκαλο πεποιθήσεων, αντιλήψεων, ακόμα και προκαταλήψεων για το παρελθόν. Καταλύτης όλων αυτών η «επίσημη» ιστορία που αποτελεί την εκάστοτε διδακτέα ύλη και «ορίζει» το μονοπάτι που ακολουθεί κάθε φορά η παραγωγή της ιστορικής σκέψης στο σχολείο. Στην ουσία από το σχολείο αρχίζει να οικοδομείται αυτό που ο Γάλλος ανθρωπολόγος και κοινωνιολόγος P. Bourdieu ονομάζει «συμβολικό κεφάλαιο» μίας κοινωνίας. Μέσω του παρελθόντος μια κοινωνία διαμορφώνει τους μύθους της καταγωγής της και τους μετατρέπει σε ιδεολογικό κεφάλαιο μέχρι να τους ανασύρει ως επιχειρήματα ύπαρξης απέναντι στο ενδεές παρόν της. Η έννοια του «συμβολικού κεφαλαίου» γίνεται καλύτερα κατανοητή με τη χρήση ενός παραδείγματος. Ο ρόλος της Ακρόπολης και του Παρθενώνα για την ελληνική κοινωνία συνιστά ένα «κεφάλαιο» παρόμοιου τύπου, αφού συνιστά το κατεξοχήν σύμβολο της ελληνικής εθνικής μυθολογικής αφήγησης και μάλιστα «κατασκευασμένο» κατά το 19^ο αιώνα μέσα από την αλληλεπίδραση Ελλήνων διανοουμένων και δυτικών ταξιδιωτών - περιηγητών (Hamilakis και Yalouri 1996, Χαμηλάκης 2000, 2001, Yalouri 2001, Athanassopoulos 2002). Η επίσημη ελληνική πολιτεία και η ελληνική κοινωνία συνακόλουθα τα ανασύρουν κάθε φορά ως σύμβολα ιδεολογικής αναγνώρισης της Ελλάδας και της σημασίας της για τον παγκόσμιο πολιτισμό. Η ανέγερση του νέου Μουσείου Ακροπόλεως και η αναστήλωση της Ακρόπολης αποτελούν αντικείμενο καθημερινών αναφορών και συζητήσεων στον ελληνικό τύπο σε συνδυασμό και με την «επιστροφή των Ολυμπιακών Αγώνων στην κοιτίδα τους» το 2004.

Η σύγχρονη επιστημονική ιστορική θεώρηση έχει υπερτονίσει την «κατασκευή» του παρελθόντος από τις πολιτικοϊδεολογικές επιδιώξεις του παρόντος,

και την ανάγκη όταν μιλούμε για το παρελθόν να προσδιορίζουμε πάντα το ποιός μιλάει και κάτω από ποιες συνθήκες. Έτσι μια ένοπλη σύρραξη λογίζεται ως απελευθερωτικός αγώνας για τους μεν και τρομοκρατία για τους δε, η αρχαιολογική έρευνα των λευκών στους ιερούς τόπους των Ινδιάνων επιστημονική υποχρέωση για τους πρώτους και ασυγχώρητη ιεροσυλία για τους δεύτερους, η ανάδειξη του παρελθόντος μέσα από την «ανδρική» οπτική γωνία ως φυσιολογικό επακόλουθο για την «παραδοσιακή» ιστοριογραφία και δείκτης φυλετικής διάκρισης για τη φεμινιστική ιστορία. Το παρελθόν, ενώ είναι, στην ουσία, από άποψη ταύτισης με τις συνθήκες του παρόντος, μια «ξένη χώρα» (Lowenthal 1999) μεταβάλλεται σ' έναν χώρο οικείο όπου κινούμαστε άνετα ερμηνεύοντας τα πράγματα σύμφωνα με τις προκαταλήψεις μας και τις σημερινές επιδιώξεις.

Αυτές οι προσεγγίσεις είναι απύσες από την, αρχαία τουλάχιστον, σχολική ιστορία η οποία παραμένει έντονα προσηλωμένη στο ιστορικό γεγονός και αποφεύγει να εισχωρήσει στη βαθύτερη ουσία των πραγμάτων και να καταδείξει το πώς γράφεται η ιστορία. Μ' αυτόν τον τρόπο διαιωνίζεται ένας ιδιότυπος λήθαργος που εγκλωβίζει τη διδασκαλία του παρελθόντος μέσα σε απομνημονευτικές τεχνικές και ιδεολογήματα όπως το ανίκητο της ελληνικής φυλής, η ευρωπαϊκή υπεροχή απέναντι στους άλλους λαούς, η πολιτισμική ανωτερότητα της δυτικής σκέψης, η υποτιθέμενη «εγγενής» βαρβαρότητα του άγνωστου και συχνά παρερμηνευμένου, μη Έλληνα ή μη Ευρωπαίου, «άλλου».

Η απόπειρα σύνδεσης της μελέτης του παρελθόντος με τη σύγχρονη κοινωνία αποτελεί, γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, το ζητούμενο των ιστορικών και ανθρωπολογικών επιστημών. Η διεθνής αρχαιολογική επιστήμη θεώρησε πως ένα από τα μέσα σύνδεσής της με την κοινωνία είναι η ανάπτυξη της μουσειολογίας και, ειδικότερα, της μουσειοπαιδαγωγικής ώστε τα παιδιά να εξοικειωθούν με τη διαχείριση του παρελθόντος και να προσεγγίσουν το παρελθόν βιωματικά μέσω προσωπικών εμπειριών.

Στην Ελλάδα η σχέση παιδιού - αρχαιολογίας οικοδομήθηκε μέσα από:

1. την ανάγκη να καταδειχθεί η σημασία της αρχαιολογίας για την καλύτερη κατανόηση από τους μαθητές των κλασικών κειμένων και της ιστορίας.
2. τα βιβλία τα οποία γράφονται ειδικά για παιδιά, και κυκλοφορούν στο εμπόριο έχοντας ως στόχο να τα οδηγήσουν στην εξοικείωση με την αρχαιολογία
3. τα ποικίλα εκπαιδευτικά αρχαιολογικά προγράμματα που σχεδιάστηκαν και εκπονήθηκαν από την Αρχαιολογική Υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού και από άλλους ιδιωτικούς και κρατικούς φορείς.
4. τη θεωρητική και πρακτική ενασχόληση με τη μουσειακή εκπαίδευση και την αναζήτηση των κατάλληλων μεθόδων που προσαρμοσμένες στον τρόπο που τα παιδιά γνωρίζουν και καταλαβαίνουν την ιστορία και το παρελθόν.

Εκείνο που έλειπε και λείπει είναι η διδασκαλία της αρχαιολογίας στη σχολική αίθουσα και η σύνδεσή της με το πρόγραμμα διδασκαλίας.

Όλα τα παραπάνω προέκυψαν ως προβληματισμός κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της «Ομάδας Αρχαιολογίας», τον τρίτο χρόνο της τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές (σχολικά έτη 2001-02, 2002-03 και 2003-04), με μέλη μαθητές όλων των τάξεων του Γυμνασίου στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας στη Θεσσαλονίκη. Οι μικροί μαθητές αυτής της ομάδας, με την εκπληκτική δυνατότητα πρόσληψης που επέδειξαν όσον αφορά αρχαιολογικούς όρους και πρακτικές, έδωσαν το έναυσμα για αναζητήσεις, παράλληλα, μεθόδων για την περαιτέρω εξοικείωση με την αρχαιολογική σκέψη. Διαπιστώθηκε (Touloumis 2002) ότι οι μαθητές ασκήθηκαν στη συνδυαστική κριτική σκέψη και συνειδητοποίησαν ότι υπάρχει και η ερμηνεία και η χρήση του παρελθόντος στο παρόν, καθώς και η καθημερινότητα των αρχαίων χρόνων και όχι μόνο τα σπουδαία γεγονότα και οι σπουδαίοι άνδρες.

2. Οικοδομώντας το παρελθόν: αρχαιολογία και σχολείο

2.1. Η αρχαιολογική επιστήμη

Οι μεγάλες αρχαιολογικές ανακαλύψεις συνδέθηκαν εξ αρχής με την ιστορία και τα κλασικά κείμενα. Κάθε χώρα δημιούργησε και μια μυθολογία αναζήτησης που έπρεπε να επιβεβαιώνει την πραγματική μυθολογία της. Έτσι, για παράδειγμα, ο βασιλιάς Αρθούρος και το ιερό δισκοπότηρο συνεπαίρνει ακόμα την αρχαιολογική φαντασία, όπως ακριβώς και το έπος του Γκιλγκαμές και η αναζήτηση του τάφου του ήρωα. Η επιρροή που άσκησαν τα ομηρικά κείμενα στον Ερρίκο Σλήμαν και η αρχαιολογική ανακάλυψη της Τροίας αποτελούσαν πάντοτε ένα γοητευτικό παραμύθι για μικρούς και μεγάλους. Σ' αυτά τα πλαίσια η αρχαιολογία κατέλαβε τη θέση της θεραπευνίδας της φιλολογίας και της ιστορίας και τα ευρήματά της εικονογραφούσαν τις αντίστοιχες ιστορικές περιόδους στα σχολικά εγχειρίδια. Προέκυψε, έτσι, ένα από τα ουσιαστικότερα προβλήματα στην ιστορία της αρχαιολογίας ως επιστήμης: η εναγώνια προσπάθεια να αποδειχθεί ότι συνιστά αυτοτελή επιστήμη που μπορεί να ασκηθεί από μόνη της δίχως να λογίζεται αναγκαστικά σαν αποδεικτικό υλικό για τα κλασικά κείμενα και για τη δράση λαών και σπουδαίων ανδρών. Αυτή η τάση διαπνέει όλες τις θεωρητικές αρχαιολογικές προσεγγίσεις που διατυπώθηκαν τον 19^ο και τον 20ο αιώνα.

Για την πολιτιστική-ιστορική προσέγγιση, η οποία κυριάρχησε στα αρχαιολογικά πράγματα μέχρι τη δεκαετία του 1960, η μοναδικότητα της αρχαιολογίας έγκειται στο ότι μπορεί να παρατηρήσει, μέσο των ευρημάτων της, τους «κανόνες» εκείνους οι οποίοι διέπουν τη διαβίωση μιας αρχαίας κοινωνικής ομάδας και οι οποίοι

την χαρακτηρίζουν. Καταδεικνύει, παράλληλα, τα πρότυπα μεταφοράς (διασπορά ιδεών, εμπόριο, μετακινήσεις ανθρώπων, εισβολές) με τα οποία η ανθρώπινη επινοητικότητα διαδίδεται από προνομιούχες περιοχές και «περιούσιους» λαούς προς τον υπόλοιπο κόσμο (Trigger 1989, Κωτσάκης 1986: 52-58, Μελάς 2003).

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 η αμερικανική «Νέα Αρχαιολογία» και ο εισηγητής της L. Binford προσπάθησε να θεμελιώσει την αρχαιολογία πάνω σε επιστημονικές βάσεις (Trigger, ό.π., Κωτσάκης ό.π., Μελάς, ό.π.) Την εποχή, όμως, της παντοδυναμίας των φυσικών επιστημών, του μοντερονισμού και της προόδου, επιστημονικό θεωρούνταν κάθετι που ακολουθούσε τα θετικιστικά μεθοδολογικά πρότυπα. Έτσι η αρχαιολογία απόκτησε θετικιστικά χαρακτηριστικά, η παρατήρηση και το πείραμα εισχώρησαν ως έννοιες στο μεθοδολογικό λεξιλόγιό της, ενώ ένας νέος κλάδος, η πειραματική αρχαιολογία, γνώρισε αξιοσημείωτη ανάπτυξη.

Παρόλα αυτά η «Νέα Αρχαιολογία» θεώρησε ότι η αρχαιολογία δεν είναι τίποτε άλλο παρά ανθρωπολογία². Σ' αυτά τα πλαίσια ο πολιτισμός αντιμετωπίστηκε ως ένα σύστημα που εξελίσσεται καθώς ο άνθρωπος προσαρμόζεται στο φυσικό του περιβάλλον μέσα από μια διαδικασία, τους ιστορικούς όρους της οποίας μπορούμε να εντοπίσουμε και έτσι να προσδιορίσουμε τους οικουμενικούς νόμους και τις αιτίες που οδηγούν στην κοινωνική μετάβαση από τη μια μορφή πολιτισμού στην άλλη. Από τους «κανόνες» της πολιτιστικής- ιστορικής προσέγγισης περάσαμε έτσι στους εξηγητικούς νόμους της «Νέας Αρχαιολογίας». Αποδείχθηκε, παράλληλα, ότι και η αρχαιολογία θα μπορούσε να διεξαχθεί με τους όρους των φυσικών επιστημών.

Συνακόλουθα, οποιαδήποτε μελέτη αυτής της περιόδου, η οποία, βέβαια, ήθελε να σέβεται τον εαυτό της, έβριθε από ευρήματα στατιστικά επεξεργασμένα και ελεγμένα, από τυπολογίες και ιστογράμματα, ακόμα και από προσπάθειες να μετατραπούν καθαρά υποκειμενικές μακροσκοπικές εκτιμήσεις για το χρώμα ενός αντικειμένου, για παράδειγμα, σε αντικειμενικά δεδομένα. Ο περίφημος, και πανάκριβος, πίνακας, προσδιορισμού του χρώματος, Munsell, για παράδειγμα, είχε, και έχει ακόμα, μετατραπεί σε φετίχ πολλών αρχαιολόγων και αρχαιολογούντων στις ανά την Ελλάδα αρχαιολογικές ανασκαφές, ενώ η κραυγή «πρέπει να πάρουμε Munsell» αντηχεί ακόμη στα αυτιά πολλών από εμάς που συμμετείχαμε σε πανεπιστημιακές ανασκαφές.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 ακούστηκαν οι πρώτες φωνές, που στην τελευταία εικοσαετία πήραν τη μορφή σφοδρής πολεμικής, εναντίον της διαδικαστικής προσέγγισης η οποία διακήρυττε, κατά τη γνώμη τους, ότι η αρχαιολογία μπο-

2. Το περίφημο, εισηγητικό της νέας προσέγγισης, άρθρο του L. Binford, θεωρητικού νου της «Νέας Αρχαιολογίας» είχε τον χαρακτηριστικό τίτλο "Archaeology as anthropology" («Η αρχαιολογία ως ανθρωπολογία»).

ρούσε να γίνει κάτι άλλο: μια ανθρωπολογική επιστήμη υποκείμενη στους ίδιους όρους με τις υπόλοιπες επιστήμες και, κυρίως, με τις φυσικές. Το αντάρεσκο και σίγουρα ανακουφιστικό συμπέρασμα ότι η «αρχαιολογία είναι αρχαιολογία» (Hodder 2002: 275-290) καταδεικνύει το πόσο αμήχανα και μειονεκτικά, πολλές φορές, νιώθουν οι αρχαιολόγοι όταν προσπαθούν να ορίσουν αυτό που κάνουν. Ο αναστοχασμός και η αυτοκριτική της αρχαιολογικής θεωρίας και μεθοδολογίας, καθώς και η σύνδεση της αρχαιολογίας με το μεταμοντέρνο παρόν μας αναδείχθηκαν σε πρωταρχικά ζητούμενα του σύγχρονου αρχαιολογικού λόγου (Hodder 1992, 2002). Το ερώτημα «πόσο αξίζουν τα λόγια μας» (Τουλούμης 2002: 8-13) προκύπτει εύλογα μέσα από ανάλογους προβληματισμούς. Πέρα, όμως, από τις αλλαγές που η αποκαλούμενη μεταδιαδικαστική προσέγγιση επέφερε στην αρχαιολογική θεωρία και πράξη, με το να επικεντρωθεί στη μελέτη της νοηματοδοτημένης, κατ' αυτήν, ανθρώπινης ατομικής πρακτικής μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια αναφοράς, επισήμανε την ανάγκη προσδιορισμού του ρόλου που διαδραματίζει η συγκρότηση του παρελθόντος στο εκάστοτε παρόν.

Καταδείχθηκε έτσι η άμεση σχέση της πρόσληψης του παρελθόντος από τις παρούσες επιδιώξεις μιας κοινωνίας και αναδείχθηκαν τα κοινωνικά παρεπόμενα της ιδεολογικής χρήσης του παρελθόντος, καθώς επίσης και η βιομηχανοποίηση της μνήμης, μέσω της ελεγχόμενης παρουσίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στο ευρύτερο κοινό. Έγινε απόπειρα να σηματοδοτηθούν τα όρια και η συμπλοκή της ατομικής με τη συλλογική μνήμη και να προσεγγιστεί το παρελθόν ως διακύβευμα. Όπως έδειξε και η έρευνα της κοινωνικής ανθρωπολογίας τα ερωτήματα «ποιος μιλάει;», «πότε;» και «για ποιο;» (Σκουτέρη - Διδασκάλου 1998) παρελθόν περιγράφουν καίρια αυτή τη σχέση.

Η ιδιομορφία της αρχαιολογίας ως επιστήμης είναι ότι το αντικείμενό της, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, είναι υλικό. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι συνιστά, απαραίτητα και μόνο, ιστορία της τέχνης, αισθητική αναζήτηση, ή, πολύ περισσότερο, συλλογή αντικειμένων, παρότι ξεκίνησε ως τέτοια. Η αφετηρία της είναι η υλική διάσταση των παρελθόντων πολιτισμών, ο υλικός πολιτισμός, γεγονός που την αντιδιαστέλλει από την Ιστορία. Γίνεται, όμως, σαφές, με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, ότι τα υλικά αντικείμενα του παρελθόντος μπορούν να αποτελέσουν τους δείκτες της ανθρώπινης πράξης σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια. Αυτή η ανθρωπολογική προσέγγιση στην αρχαιολογία,

«Δεν αναζητάει τα αρχαιολογικά ευρήματα για να τα αντιμετωπίσει, να τα μελετήσει δηλαδή, από την καλλιτεχνική τους πλευρά, να τα θεωρήσει, με άλλα λόγια, ως προϊόντα της καλλιτεχνικής διάθεσης ενός ανθρώπου που έζησε στο παρελθόν. Αυτός ο χαρακτήρας δεν αντιμετωπίζει το εύρημα ως αυτόνομο αντικείμενο ή ως προϊόν της τέχνης, της καλλιτεχνικής διάθεσης, αλλά το αντιλαμβάνεται ως πληροφορία, η οποία σχετίζεται απόλυτα και άμεσα με

τον άνθρωπο ως υποκείμενο ενός συγκεκριμένου, ιστορικά προσδιορισμένου με βάση τα χωροοργανωτικά, τα οικονομικά και τα ιδεολογικά του χαρακτηριστικά, κοινωνικού σχηματισμού».

(Χουρμουζιάδης 1999: 74-75)

Παράλληλα, εκτός από τον προσδιορισμό της αρχαιολογίας ως ξεχωριστής επιστήμης, η συζήτηση εντοπίζεται ολοένα και περισσότερο στη δημόσια διάστασή της, στη χρήση του παρελθόντος στο παρόν και στο κατά πόσον οι αντιλήψεις μας για το παρελθόν προσδιορίζονται από αυτή τη χρήση. Όσοι επιστήμονες ασχολούνται με την ονομαζόμενη “public archaeology” («αρχαιολογία για το κοινό») συνιστούν, σήμερα, έναν ιδιαίτερο κλάδο αρχαιολόγων, ενώ ακόμα και οι δημοσιεύσεις των αρχαιολογικών ανασκαφών ξεπερνούν τα στενά όρια της καταγραφής και ερμηνείας των αρχαιολογικών ευρημάτων, αλλά λαμβάνουν, πλέον, υπόψη τους και τους τρόπους με τους οποίους η αρχαιολογική πληροφορία παρουσιάζεται στο ευρύτερο μη ειδικό κοινό³. Η ανάδειξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς εντάσσεται στα αναπτυξιακά περιφερειακά προγράμματα των χωρών

Εικόνα 1: Ένα δωμάτιο του σπιτιού του Sir John Soane (1753-1837) αρχιτέκτονα και συλλέκτη. Τα αρχαία παρατίθενται στοιβαγμένα, παρατακτικά, το ένα δίπλα στο άλλο, σαν πολύτιμα αποκτήματα. Πέρα, όμως, από αντικείμενα, τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος αποτελούν σημαντικούς δείκτες της ανθρώπινης δράσης και οργάνωσης για μακρινές και κοντινότερες εποχές. (Πηγή: Zamati και Cremin 1998: 35).

3. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σχετικά πρόσφατη παρουσίαση της νεολιθικής ανασκαφής στο γνωστό οικισμό του Catalhoyuk στη σημερινή Τουρκία όπου οι σχέσεις με τους επισκέπτες, η παρουσίαση της ανασκαφής στο κοινό και οι επαφές με τους ντόπιους κατοίκους αποτελούν ζητούμενα μιας ενδοσκοπικής αρχαιολογικής μεθοδολογίας (βλ. Hodder 2000).

της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ελλάδα, και οι αναπαραστάσεις αρχαιολογικών χώρων ανοίγουν νέους ορίζοντες για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την «εκμετάλλευση» του παρελθόντος.

Στον «Κώδικα Πρακτικής» (Code of Practice) του Συνδέσμου Ευρωπαίων Αρχαιολόγων⁴ (European Association of Archaeologists) περιλαμβάνεται ειδικό κεφάλαιο για τις σχέσεις της αρχαιολογίας με την κοινωνία, όπου μεταξύ άλλων σημειώνεται:

- « – καθήκον κάθε αρχαιολόγου είναι να διασφαλίζει τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με κάθε νόμιμο μέσο
 – για την επίτευξη αυτού του σκοπού οι αρχαιολόγοι πρέπει να κάνουν ενεργά βήματα για να ενημερώσουν το ευρύτερο κοινό σε όλα τα επίπεδα για τα αντικείμενα και τις μεθόδους της αρχαιολογίας γενικά και για μεμονωμένα προγράμματα ειδικότερα, χρησιμοποιώντας όλες τις επικοινωνιακές τεχνικές που έχουν στη διάθεσή τους»

(Willems 1999, 20, η έμφαση δική μου).

Ο αρχαιολόγος, λοιπόν, πέραν όλων των άλλων, θα πρέπει να χρησιμοποιεί τις κατάλληλες επικοινωνιακές τεχνικές για να κάνει γνωστό το έργο του στο ευρύτερο κοινό. Ποιο δυνατότερο όπλο έχει από τη διδασκαλία και την εξοικείωση των μαθητών με την ιστορία, τη θεωρία και τη μεθοδολογία της αρχαιολογίας;

2.2. «Και ξανά προς τη δόξα τραβά»:

Η ελληνική αρχαιολογία στο εκπαιδευτικό σύστημα

Στη σχολική τάξη, αλλά και σε οποιαδήποτε αίθουσα διδασκαλίας οι προσεγγίσεις μας για το παρελθόν δοκιμάζονται άμεσα. Οι μαθητές και οι σπουδαστές, αλλά και εμείς οι ίδιοι ως δάσκαλοι, αποτελούμε ένα ιδιόμορφο, αλλά και εξαι-

4. Ο Σύνδεσμος Ευρωπαίων Αρχαιολόγων δημιουργήθηκε και διατύπωσε τις αρχές του στις 22-09-1994. Σ' αυτόν συμμετέχουν αρχαιολόγοι απ' όλη την Ευρώπη με τα περισσότερα μέλη το 2003 να είναι από τη Μ. Βρετανία, την Ελλάδα και τη Ρωσία. Οι σκοποί του όπως περιλαμβάνονται στην ιδρυτική του διακήρυξη είναι:

1. να προάγει την ανάπτυξη της αρχαιολογικής έρευνας και την ανταλλαγή αρχαιολογικών πληροφοριών στην Ευρώπη.
2. να προάγει τη διαχείριση και την επεξεργασία της Ευρωπαϊκής αρχαιολογικής κληρονομιάς
3. να προάγει τις κατάλληλες ηθικές και επιστημονικές σταθερές της αρχαιολογικής εργασίας
4. να προάγει τα ενδιαφέροντα των επαγγελματιών αρχαιολόγων στην Ευρώπη
5. να προάγει τη συνεργασία με άλλους οργανισμούς που έχουν παρόμοιους σκοπούς.

ρετικά γόνιμο πεδίο άσκησης όπου μπορεί να δοκιμαστεί η εφαρμογή της κατάλληλης μεθοδολογίας για τη μετάδοση και την αξιολόγηση της πρόσληψης της αρχαιολογικής πληροφορίας. Η αρχαιολογία, ως μάθημα κριτικής σκέψης και ανάδειξης της ιδεολογικής χρήσης της, μπορεί να εξοικειώσει τους διδασκόμενους με διαμφισβητούμενες έννοιες και διαχρονικές στάσεις απέναντι στο παρελθόν και να αποτελέσει μια πραγματική άσκηση ενεργοποίησης της μνήμης και των ιστορικών διαστάσεών της.

2.2.1. Η ιδεολογία της ελληνικής αρχαιολογίας

Έχει επισημανθεί από όλους τους αρχαιολόγους που ασχολήθηκαν με τη μορφή της αρχαιολογίας στην Ελλάδα τόσο η μιξέρια της (Ζώης 1990, Κουμανούδης 1984), όσο το σπουδαιότερο η απουσία μιας ικανοποιητικής θεωρίας που να διέπει την αρχαιολογική πράξη (Χουρμουζιάδης 1990). Από τους ίδιους ερευνητές, αλλά και από ιστορικούς και μουσειολόγους (Κόκκου 1977, Χουρμουζιάδης 1980, 1984, Σκοπετέα 1988, Kotsakis 1991, 1998, Τσουκαλάς 1992, Γκαζή 1999, Μούλιου 1999, Fotiadis 2001) έγινε φανερή η σύνδεση της αρχαιολογίας, από την πρώτη στιγμή της γέννησης του νεοελληνικού κράτους κατά τη δεκαετία του 1830⁵, με την εθνική συνειδητοποίηση και τη συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Μέχρι τις τελευταίες προεπαναστατικές δεκαετίες, άλλωστε, η αρχαιολογία ταυτιζόταν με την αρχαιογνωσία εν γένει. Όμως,

«...κατά τις τελευταίες προεπαναστατικές δεκαετίες πραγματοποιείται η στροφή της ελληνικής διανόησης και των μορφωμένων κοινωνικών ελίτ προς τις αρχαιότητες... Η διανόηση αντιλαμβάνεται την πολιτική και συμβολική αξία των αρχαίων μνημείων, ως διεθνώς αναγνωρίσιμης εθνικής παρακαταθήκης» (Τόλιας 2003, 14).

5. Η απουσία της διδασκαλίας της ιστορίας μέχρι τις τελευταίες προεπαναστατικές δεκαετίες, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας δηλαδή, επισημαίνεται από τους ερευνητές. Στις πηγές που παραθέτει ο Α. Βακαλόπουλος στο έργο του «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, Τόμος Ι, Πηγές ΙΙ (1669-1812)», εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 2002» φαίνεται ξεκάθαρα η αυξανόμενη σημασία που αποκτά η διδασκαλία της ιστορίας στην εκπαίδευση. Από την παντελή απουσία της ενασχόλησης με την ιστορία κατά την τουρκοκρατία όπως προκύπτει μέσα από τις αναφορές του Π. Αγγελόπουλου το 1865 (ό.π., σσ. 151-165), η διδασκαλία της προσλαμβάνει ηθικοπλαστικό περιεχόμενο, σύμφωνα με τον Μελέτιο (1807), καθώς «διεγείρει την ψυχήν προς μίμησην των καλών ... και ... προς αποστρόφην και αποτρόπευσιν των κακών» (ό.π., σ. 315), για να κατάρτιζε στη διαπίστωση του Ι. Φιλήμονος ότι η Ιστορία προσφέρει στην ενθάρρυνση και την εμπύχωση του λαού και στη διαβεβαίωση «ότι δεν ενικήθη ή εχάθη ενδόξως» όποιος λαός πολέμησε για την ελευθερία του (ό.π., σσ. 316-317).

Ο Δ. Σολωμός είχε θέσει τα θεμέλια ήδη από τον «Ύμνο στην Ελευθερία»⁶ ή απαντώντας στην απαισιοδοξία και την απογοήτευση του Μπάϊρον⁷ για τους σύγχρονους του Έλληνες. Στο Μακρουγιάννη, στα χρόνια του Όθωνα, συναντώνται ορισμένες από τις πρώτες πράξεις διαχείρισης του παρελθόντος και κατασκευής της μυθολογίας του: στα «Οράματα και Θάματα», ο στρατηγός βλέπει έναν αγωνιστή να του υποδεικνύει τα θεμέλια μιας εκκλησίας ως τόπο εύρεσης μιας αρχαίας επιγραφής, η οποία όσο διατηρείται στην κατοχή των Ελλήνων, η Ελλάδα δεν έχει τίποτε να φοβηθεί (Ανδρεάδης 1989: 13). Το ελληνοχριστιανικό ιδεώδες αρχίζει να διαμορφώνεται και να διατυπώνεται έστω και μέσα στα πλαίσια μιας αρχικής αθωότητας⁸.

Οι λόγιοι θα πάρουν τη σκυτάλη και θα επισημοποιήσουν τα «οράματα» του αγωνιστή. Σύμφωνα με τον Σ. Κουμανούδη, διαπρεπή αρχαιολόγο του 19^{ου} αιώνα, χρέος των «**βιβλιοφίλων**» είναι «*γενόμενοι αληθώς φιλόλογοι... να μεταδώσωσι την αγάπην και το σέβας προς τα μνημεία των προγόνων ημών... δυνάμενοι να καταγίνονται περί τα μνημεία, εκ παιδός αρχάμενοι*»⁹ (η έμφαση δική μου).

Η διακήρυξη του πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών Κ. Φρεαρίτη το 1868 είναι αποκαλυπτική: «*καιρός να εννοήση το Έθνος, ότι εις την αρχαιολογίαν κατά μέγα μέρος χρεωστέι την πολιτικήν ύπαρξιν αυτού*»¹⁰. Είναι αξιοπερίεργο πώς αυτή η ρήση δεν έγινε ακόμα προμετωπίδα αρχαιολογικών πονημάτων, στρατιωτικών, λογίων «ερευνητών» ή ακόμα και αρχαιολόγων που διακατέχονται από το συγκινησιακό ρίγος και την υπερηφάνεια για τον τόπο ή δεν έτυχε εκμετάλλευσης από λουιδωρούντες ευρωπαϊστές αρχαιολόγους που θεωρούν οτιδήποτε αναφέρεται στη λέξη εθνικό ή ελληνικό, οπισθοδρομικό και εθνικιστικό. Χρησιμοποιώντας έναν όρο της μουσειολόγου S. Pearce, η αρχαιολογία στην Ελλάδα μοιάζει με μια επιστήμη που δημιουργεί τη «φетиχιστική» συλλογή του ελληνικού έθνους, μέσω της οποίας το τελευταίο πασχίζει να ορίσει την προσωπικότητά του, ενώ διατηρεί και μια κτητική τάση προς τα αντικείμενα που την αποτελούν (Μπούνια 1999: 43). Όπως έχει, ήδη, σημειωθεί (Τόλιας 2003: 9), άλλωστε, η ιδεολογία και ο τρόπος διαβίωσης της αναδυόμενης προεπαναστατικά ελληνικής

6. Στροφή 35: Αυτούς τους θαυμαστούς (Αλέξανδρο, Λεωνίδα...)/ ήρωας εκλεκτούς .../ότι είναι πρόγονοί μας.

7. Βλ. το γνωστό ποίημα «Τα Νησιά της Ελλάδος» όπου ο Μπάϊρον γράφει: «πού είν' εκείνα! πού είναι, ω πατρίδα καημένη» (στροφή 2, στιχ. 1), «για τους Έλληνες πίκρα, για τη χώρα τους πόνο» (στροφή 3, στιχ. 6), «από εκείους τους τρακόσιους τρεις αν έρθουνε, φτάνουν (στροφή 4, στιχ. 4).

8. Οι σοφοί της αρχαίας Ελλάδας στο νάρθηκα ορθοδόξων ναών αποτελούν παράδειγμα μιας παρόμοιας σύζευξης του ελληνοχριστιανικού (βλ. Φ. Κ. Βώρου, «Ο σοφός Θουκυδίδης» στο *Η διδασκαλία της Ιστορίας με αξιοποίηση της Εικόνας*, σελ. 116-119).

9. παρατίθεται στο Χρυσουλάκη 2000, σ. 9.

10. παρατίθεται στο Γκαζή 1999, σ. 52, υποσημείωση 11

αστικής τάξης, η δυτική λογική ενσωμάτωσης της αρχαιότητας στο παρόν και οι ελληνικές παραδόσεις ελληνομάθειας και αρχαιογνωσίας αποτέλεσαν το τριπλό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν οι διεργασίες προσέγγισης της αρχαιότητας στην προεπαναστατική και μετεπαναστατική Ελλάδα.

Το αρχαίο κλέος, παράλληλα, αποτελούσε το διαβατήριο του νεοσύστατου κράτους προς την «πεφωτισμένη» Ευρώπη και το μέσο ενσωμάτωσής του σ' αυτήν, καθώς τοποθετούσε τους Έλληνες στην ιδιότυπη θέση των απογόνων αυτού που οι Ευρωπαίοι αναγνώριζαν ως παγκόσμιο προγονικό πολιτισμό (Herzfeld 1998, 2002). Η αφύπνιση, άλλωστε, που οδήγησε στη συγκρότηση της ευρωπαϊκής ιδέας, και στην έννοια της ευρωπαϊκής ταυτότητας άντλησε τα ενοποιητικά της χαρακτηριστικά από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα η οποία ομογενοποίησε τα αποκλίνοντα στοιχεία του ευρωπαϊκού πολιτισμού όπως αυτά προέκυπταν μέσα από τη συμβίωση διαφορετικών πολιτισμών (Κόκκινος 2000: 125-140)

Είναι χαρακτηριστικό, όμως, το γεγονός πως σήμερα –που η έννοια της Ευρώπης, μέσα στα πλαίσια της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, εξαπλώθηκε πολύ περισσότερο και πέρα από τον πυρήνα των γνωστών δυτικών κρατών συμπεριλαμβάνοντας και τα κράτη της ανατολικής Ευρώπης– έγινε προσπάθεια να μετατεθεί η έμφαση από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα στην Εποχή του Χαλκού (3000-1100 π.Χ.). Η συγκεκριμένη περίοδος επιλέχθηκε γιατί τα αρχαιολογικά ευρήματα υποδείκνυαν μια πολιτισμική ομοιότητα ανάμεσα σε διαφορετικές περιοχές της Ευρώπης, τουλάχιστον μεγαλύτερη απ' ότι την εποχή των Βίκινγκς ή των Ρωμαίων, και τοποθετούσε, παράλληλα τον πανευρωπαϊκό τους χαρακτήρα, αρκετά παλαιότερα. Φαίνεται, όμως, ότι οι παλαιές παραδόσεις δύσκολα παραδίδουν το πνεύμα. Το κοινό αδιαφόρησε και η εισροή των κονδυλίων διακόπηκε από το Στρασβούργο (Willems 1999, 2-3).

Σήμερα τα ενοποιητικά χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού πολιτισμού φαίνεται πως αναζητούνται και αλλού. Η γνωστή «Ευρωπαϊκή Ιστορία», την οποία πρότεινε ο Γάλλος J.B. Duroselle το 1991, επικεντρωνόταν στη Δυτική Ευρώπη και προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Παρόμοια, η συζήτηση για το Μουσείο της Ευρώπης, το οποίο υποτίθεται πως θα λειτουργήσει το 2006, καλά κρατεί και οι διαμαρτυρίες για το ιδεολογικό του υπόβαθρο εκδηλώνονται έντονα. Η δυτικοκεντρική προσέγγιση, η οποία τοποθετεί την αφετηρία της ευρωπαϊκής ιστορίας στο έτος 1.000 μ.Χ. και τη συσχετίζει με τη Λατινική Χριστιανοσύνη, με τον παράλληλο εξοβελισμό του Βυζαντίου και των αραβικών επιρροών, όπως αυτά καταγράφονται στο «Ντοκουμέντο για τις Εργασίες του Μουσείου της Ευρώπης», καταγγέλθηκε ως ψυχροπολεμική¹¹. Πέρα από αυτή καθαυτή την υποβολιμαία δημιουργία ενός μουσείου της Ευρώπης που παραγνωρίζει τη διαφορετικότητα των πολιτισμών που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη, αναβαπτίζοντάς τους στην κολυμπήθρα

11. εφ. Ελευθεροτυπία, φύλλο 25/11/2003, σ. 29, «Ψυχροπολεμικό το Μουσείο της Ευρώπης».

της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η επιλεκτική νοηματοδότηση συγκεκριμένων ιστορικών περιόδων παραπέμπει στην αναμενόμενη μορφή της μελλοντικής «επίσημης» Ιστορίας. Ανάλογος έντονος σκεπτικισμός αναπτύσσεται, ήδη, για την απόπειρα συγγραφής σχολικού πανευρωπαϊκού εγχειριδίου για την ευρωπαϊκή ιστορία από την ομάδα του καθηγητή Carbonell του γαλλικού Πανεπιστημίου Μονπελιέ III (Κουλούρη 1997).

Εκτός, όμως, από αυτήν την ευρωπαϊκή «ενσωμάτωση» η αναγνώριση του «μεγαλείου» της αρχαίας Ελλάδας έδινε, ταυτόχρονα, τη δυνατότητα να σμιλευτεί η έννοια της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και να αντιδιασταλεί αυτή από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές εθνικές οντότητες. Με αυτόν τον τρόπο η όλη προσπάθεια έλαβε εξ αρχής κάποια εθνικιστικά χαρακτηριστικά, τα οποία κατατρέχουν και δυσφημούν, ορισμένες στιγμές, ακόμα και σήμερα οποιαδήποτε απόπειρα αναζήτησης των ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών της ελληνικής κοινωνίας. Ο στόχος του ελληνικού κράτους από την αρχή της ύπαρξής του ήταν να αποδείξει ότι εκπροσωπούσε ένα έθνος υπαρκτό και να προσχωρήσει στο πολιτικό σύστημα των «μεγάλων» ευρωπαϊκών εθνών της εποχής του:

«ο εθνικισμός οφείλει να αποδείξει ότι ομιλεί για λογαριασμό κάποιου υπαρκτού έθνους σε έναν κόσμο που γνωρίζει το περιεχόμενο και τις προεκτάσεις της έννοιας του έθνους και που, επιπλέον, είναι λίγο-πολύ οργανωμένος πολιτικά πάνω στη βάση των εθνικών διακρίσεων. Αυτό σημαίνει πως, κι όταν ακόμη μια εθνικιστική ιδεολογία δεν κατορθώνει να πείσει τους αποδέκτες της ότι ομιλεί εξ ονόματος κάποιου πραγματικού έθνους, οι αμφιβολίες και οι αντιρρήσεις εστιάζονται στον επαρκή ή μη προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας...» (Λέκκας 1996, 144).

Είναι χαρακτηριστικό ότι ανάλογο δρόμο για την απόδειξη και τη δικαίωση της ύπαρξης του έθνους τους ακολούθησαν και τα βαλκανικά κράτη μετά τις πολιτικοκοινωνικές αλλαγές του 1989. Στα βαλκανικά εγχειρίδια Ιστορίας καταδεικνύεται η προσπάθεια να τεκμηριωθεί «η ιδέα για την παλαιότητα και τη μακρά ιστορική πορεία του έθνους», «να διακηρύξουν την εθνοπολιτισμική ομοιογένεια του πληθυσμού και την ιστορικότητα του οριοθετημένου από παλιά εδάφους» και «να αναδείξουν τα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά με βάση τα οποία θα ανασυνταχθεί η συλλογική μνήμη, θα προβληθεί η εθνική ιδιαιτερότητα, θα δημιουργηθεί μια νέα βάση κοινωνικής συνοχής και τελικά θα εδραιωθεί η σύγχρονη βουλγαρική, μακεδονική και αλβανική εθνική ταυτότητα» (Βούρη 2000: 113-114).

Η σύνδεση της αρχαίας Ελλάδας με την πολιτική και τους εθνικισμούς των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής ήταν παραπάνω από εμφανής και στον ανταγωνισμό, ο οποίος αναπτυσσόταν μεταξύ τους για την ίδρυση των ξένων αρχαιολογικών σχολών στην Ελλάδα και για τη διενέργεια συγκεκριμένων, «μεγά-

λων» και πλούσια νοηματοδοτημένων ανασκαφών (Καλπαξής 1990, Jockey 2003). Η ταύτιση της Γαλλικής με την αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία ή της Γερμανίας με τη Σπάρτη κατά την περίοδο της πρωθυπουργίας Κλεμανσώ (Etienne και Etienne 2003), και ο ισχυρισμός του Alfred Romain, διευθυντή της Γερμανικής Σχολής Αθηνών, που κατά τη διάρκεια της Κατοχής διακήρυττε ότι η Βέρμαχτ ακολούθησε την «εκπολιτιστική» πορεία των αρχαίων ελληνικών φύλων, υπονοώντας προφανώς τους λεγόμενους Ινδοευρωπαίους, που κατέβηκαν από το βορρά και «ξαναζωντάνεψαν» τον πολιτισμό (Φλάισερ 2000, σ.11) αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Το κλασικό μεγαλείο, το «κλασικό αρχαιογνωστικό υπόδειγμα» (Κωτσάκης 1997) αποτέλεσε από τότε το «συμβολικό κεφάλαιο» (Hamilakis & Yalouri 1996) της ελληνικής πολιτικής πράξης, αλλά, τις περισσότερες φορές, και της διανόησης. Το δημοσίευμα της «Εφημερίδος» της 5-12-1874 είναι πολύ χαρακτηριστικό για τα αισθήματα, απέναντι στο παρόν και το παρελθόν, όσων διάβαζαν εφημερίδες στην Αθήνα, συνεπώς των αστικών στρωμάτων και των διανοουμένων του 19^{ου} αιώνα:

«Το τελευταίον φυλλάδιον του Universe Illustré περιέχει εικόνα του ακρωτηρίου Σουνίου μετά των ερειπίων του άνωθι ναού εν ερειπίοις. Και ακόμη συγκινούμεθα βλέποντες έστω και ερειπίων εικόννας των έργων των πατέρων ημών και προτιμώμεν πάλιν ταύτας των ενόπιων ημών απελπιστικών εικόνων των γεγονότων της σήμερον»¹²

Έτσι η ελληνική αρχαιολογία αποτέλεσε συστατικό στοιχείο της Κοραϊκής «μετακένωσης», ήταν, δηλαδή, «εισαγόμενη» και εξέφραζε τις ευρωπαϊκές ανησυχίες και προσλήψεις του παρελθόντος (Τουλούμης 2003) Αυτοί που επιφορτίστηκαν το «φωτισμό» του «γένους», άλλωστε, ήταν, κατά προτροπή του ίδιου του Κοραή, οι σπουδαγμένοι στην Ευρώπη νέοι¹³. Εκεί σπούδασαν και οι πρώτοι Έλληνες αρχαιολόγοι.

Ακολουθούσε, λοιπόν, κατά πόδας την αγωνία του Ευρωπαίου να συνδέσει τις ρίζες της ύπαρξής του με το κλασικό μεγαλείο της αρχαίας Ελλάδας, ενώ οι Έλλη-

12. παρατίθεται στο Μ. Σωφρονίδου, *Η αρχαιολογική είδηση στις εφημερίδες*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 24).

13. «Από τους ευρισκομένους έτι εις την φωτισμένην Ευρώπην νέους μας κανείς σχεδόν δεν είναι της ελληνικής γλώσσης αμαθής, και πολλοί εγνώρισαν και την αλληλοδιδασκτικήν μέθοδον. Αυτούς όλους χρεωστέι το πολίτευμα να προσκαλέση και να τους διορίση, άλλους εις διδασκαλικόν επάγγελμα, άλλους εις Ελλήνων και ξένων έργων ωφελίμων μεταφράσεις» (παρατίθεται στο Δαυίδ Αντωνίου, *Η εκπαίδευση κατά την Ελληνική Επανάσταση 1821-1827*, Τεκμηριωτικά Κείμενα, Τόμος Β'. Βουλή των Ελλήνων. Αθήνα 2002.

νες διεκδικούσαν, εναγώνια, το ρόλο των άμεσων κληρονόμων αυτού του μεγαλείου. Η ελληνική αρχαιολογία δημιούργησε με αυτόν τον τρόπο τις «μετα-αφηγήσεις της» (Shanks 1996) ή τις «μετα-ιστορίες της» (Brown and Hamilakis 2003). «Κατασκεύασε» και «επινόησε», δηλαδή, μέσο συγκεκριμένων αφηγήσεων, ένα, συχνά, φαντασιακό παρελθόν το οποίο ήταν αναγκαίο για την εξύψωση του «φτωχού» παρόντος και ενέταξε αυτές τις αφηγήσεις της στα πλαίσια μιας τακτοποιημένης και ομοιογενοποιημένης αντίληψης για τον ελληνικό πολιτισμό και τη δυτική ιστορία μέσα από μια «*ρητορική λόγων, εικόνων κ.λ.π. που να λειτουργεί αποκρύπτοντας τα βίαια, αντιφατικά στοιχεία της ιστορικής πραγματικότητας*» (Ανδρεάδης 1989: 14).

Τα παραδείγματα πολλά, και παλαιότερα και σύγχρονα, και σε περιόδους δικτατορίας και σε περιόδους πλήρους δημοκρατίας. Δεν είναι μόνο οι δικτάτορες, ο Ι. Μεταξάς ή ο Γ. Παπαδόπουλος, που προσάρμοσαν το ελληνικό παρελθόν σύμφωνα με τις πολιτικές τους αντιλήψεις. Δεν είναι μόνο η επιλογή της Σπάρτης και του Μακεδονικού βασιλείου από τη μεταξική δικτατορία σαν περιόδων ιστορικής ανάτασης της ελληνικής «φυλής», σε αντιδιαστολή, μάλιστα με την «παρακμασμένη» αθηναϊκή δημοκρατία που «οδήγησε στον πελοποννησιακό πόλεμο» (Carabott 2003). Ούτε είναι μόνο η προβολή της «στρατιωτικής αρετής των Ελλήνων» και των «ηρωικών» πορτραίτων «εξόχων» αντρών, και κυρίως στρατηγών, της αρχαιότητας κατά την επταετία της δικτατορίας (Κυριακίδου - Νέστορος 1993: 75-88).

Θύελλα διαμαρτυριών ξεσηκώνουν στην εκπαίδευση ακόμα και στους καιρούς της εκσυγχρονισμένης μας δημοκρατίας σχολικά εγχειρίδια που παρεκκλίνουν από τον κανόνα της καθεστηκυίας ιστορικής άποψης ή επειδή διατυπώνονται σε αυτά θέσεις που αποτελούν πεδίο ιδεολογικών αντιπαραθέσεων και αντιπαρατιθέμενων ιστορικών προσεγγίσεων, ή όταν, τέλος, αναφέρονται σε καθιερωμένα ταμπού, απαγορεύσεις ή αποσιωπήσεις της ιστορίας (Φερρό 2002). Η ταλαίπωρη «Ιστορία της Ανθρωπότητας» του Δ. Σταυριανού την περίοδο 1984-85, που, ύστερα από την έκφραση «ιερής αγανάκτησης» τελικά, αποσύρθηκε (Μαυροσκούφης 1997) ή η πρόσφατη περιπέτεια του «νέου» βιβλίου της νεότερης και σύγχρονης Ιστορίας της Γ' Λυκείου (Ρεπούση 2002) που προκάλεσε επερωτήσεις στη Βουλή, διάλογο στις εφημερίδες¹⁴ και δεν έφτασε στα σχολεία ποτέ.

2.2.2. Ιδεολογία και πραγματικότητα: ελληνική εκπαίδευση και αρχαιολογία

Πριν από κάποια χρόνια οι μαθητές συμμετείχαν με ιδιαίτερη θέρμη στα συλλαλητήρια για τη Μακεδονία. Η ιστορία εντάχθηκε στο καθημερινό λεξιλόγιο των νεοελλήνων και τα αρχαιολογικά ευρήματα απόκτησαν μια ιδιαίτερη αποδεικτι-

14. Βλ. το διάλογο για τις αναφορές του εγχειριδίου στην Κύπρο στην εφ. Ελευθεροτυπία, στα φύλλα της 15/06/2002, 28/06/2002, 08/07/2002.

κή αξία και προσέλκυσαν το ενδιαφέρον του ευρύτερου κοινού. Πρόσφατα οι μαθητές πήραν, επίσης, μέρος με ιδιαίτερο ενθουσιασμό στα αντιπολεμικά συλλαλητήρια με αφορμή τον πόλεμο στο Ιράκ εκφράζοντας μια αξιοσημείωτη ευαισθησία για ζητήματα που, αναμφίβολα, έχουν ιστορική διάσταση. Τα τελευταία χρόνια οι μαθητές ρωτούν πολύ συχνά αν οι πυραμίδες της Αιγύπτου είναι ελληνικό έργο, ή αν εμείς οι Έλληνες φτάσαμε πρώτοι στην Αμερική, ενθουσιάζονται με την προοπτική να υπάρχουν απόγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου στα βάθη της Ασίας, πιστεύουν ότι ο τάφος του βρέθηκε στην όαση Σίους, θεωρούν περίπου αποδεδειγμένη την ελληνική καταγωγή του Κολόμβου και γενικά νιώθουν υπερήφανοι για τους προγόνους τους. Όσοι έχουν συμμετάσχει σε αρχαιολογικές ανασκαφές και έχουν έρθει σε επαφή με τους επισκέπτες τους γνωρίζουν τις διαθέσεις με τις οποίες προσεγγίζουν οι τελευταίοι το παρελθόν: εθνική υπερηφάνεια, πίστη στην εφευρετικότητα και την πρωτοκαθεδρία των αρχαίων Ελλήνων σε όλους τους πολιτισμικούς τομείς, η σύγκριση με τους «χωρίς μεγάλη ιστορία», «υποδεέστερους» Ευρωπαίους κυριαρχούν. Η ιστορία και η αρχαιολογία φαίνεται να απασχολούν, λοιπόν, σοβαρά τη σημερινή ελληνική κοινωνία.

Παρόλη αυτή την αξία, όμως, που προσδίδεται στο ελληνικό παρελθόν παρατηρούνται δυο σημαντικές αντινομίες που αφορούν είτε άμεσα, είτε έμμεσα την εκπαίδευση των Νεοελλήνων. Έχει παρατηρηθεί (Γαζή 2002) ότι το επάγγελμα του ιστορικού, θα προσέθετα και αυτό του αρχαιολόγου, στην Ελλάδα γνωρίζει μια ουσιαστική κρίση, ενώ το ευρύτερο κοινό ενδιαφέρεται ολοένα και περισσότερο για την ιστορία. Μόνο που, αυτό το ενδιαφέρον του κοινού ικανοποιείται μέσα από παραϊστορικές και παρααρχαιολογικές πληροφορίες που, πολύ συχνά, εδράζονται σε στερεότυπα και προκαταλήψεις για το παρελθόν. Σε κάθε σχεδόν ελληνική εφημερίδα τα πολιτιστικά ένθετα είναι αφιερωμένα, τις περισσότερες φορές, στην ιστορία. Η πιο πρόσφατη ανάλογη προσπάθεια αφιερώνεται στη συγγραφή της νέας ελληνικής ιστορίας από την αρχή¹⁵. Πάντως, η νέα ελληνική ιστορία αποτελεί, σήμερα, το διακύβευμα περισσότερο απ' ότι η αρχαία ιστορία. Ίσως γιατί πάντα βρισκόταν σε υποδεέστερη θέση σε σχέση με το «αρχαίο μας κλέος» και ήταν καιρός να πάρει την εκδίκησή της.

Σε μια περίοδο που η ιστορική γνώση μετατρέπεται, λοιπόν, σε οικονομικό προϊόν και εντάσσεται στους κανόνες του μάρκετινγκ, μέσω των κάθε είδους προσφορών ιστορικών ή αρχαιολογικών ένθετων, βιβλίων και CD Rom ή DVD προς το αναγνωστικό κοινό εφημερίδων και περιοδικών¹⁶ (Λιάκος 1999) γίνεται εύκολα αντιληπτό πόσο «αναβαθμισμένο» μπορεί να θεωρηθεί το ενδιαφέρον για το πα-

15. Πρόκειται για την «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού» (1770 - 2000) που μοιράστηκε σε τεύχη από τις 20/09/2003 μαζί με την εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ.

16. Γνωστή αλυσίδα supermarket πρόσφερε πριν λίγο καιρό με την αγορά συγκεκριμένων προϊόντων την «Ιστορία» του Κ. Παπαρηγόπουλου.

ρελθόν. Το πεδίο είναι ελεύθερο, λοιπόν, για την εξοικείωση των μαθητών και του ευρύτερου κοινού με την αρχαιολογία, μέσω τηλεοπτικών εκπομπών και σειρών, της πληθώρας των αρχαιολογικών διαδικτυακών (παρα) πληροφοριών ή των «στρατηγικής» και δράσης, παιχνιδιών για ηλεκτρονικούς υπολογιστές.

Από την άλλη μεριά οι σύγχρονες αρχαιολογικές προσεγγίσεις της «κριτικής αρχαιολογίας» έχουν επισημάνει τη στενή σχέση ανάμεσα στη γλώσσα της διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς με τη γλώσσα του πολιτισμικού καπιταλισμού αφού το παρελθόν λειτουργεί πολλές φορές σαν άλλοθι για τη δικαίωση των πολιτικών πράξεων του παρόντος. Οι κάθε είδους ηγεμονίες, πολιτικές ή πνευματικές λειτουργούν σαν ένα υπέρτατο σώμα ειδικών που προαποφασίζει ποιο παρελθόν και με ποιο τρόπο θα μελετηθεί, ενώ ανάμεσα στον ερειπωμένο και αποσπασματικό κόσμο του αρχαιολογικού παρόντος και στο τι πραγματικά συνέβη στο παρελθόν υπάρχει ένα χάσμα (Johnson 1999: fig. 2.1), το οποίο επιχειρείται να γεφυρωθεί με βάση υποκειμενικά κίνητρα, επιδιώξεις, αγωνίες, ανασφάλειες και συμφέροντα που διαμορφώνονται με βάση τα ζητούμενα του παρόντος. Έτσι η οικοδόμηση του παρελθόντος δεν μπορεί παρά να σχετίζεται άμεσα με την πολιτική (Μελάς 2003: 95-122¹⁷).

Η ευθύνη των επιστημόνων, ιστορικών και αρχαιολόγων, οι οποίοι, τις περισσότερες φορές, εγγλωβίζονται μέσα σε μια «ελιτίστικη» αντίληψη περί «καθαρής επιστήμης», είναι, σίγουρα, σημαντική.

«Αν όμως η ιστορία ανέδειξε τον ιστορικό ως διαμεσολαβητή ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, αυτός ο διαμεσολαβητής δεν ήταν ουδέτερος ή ανιδιοτελής. Η ιστορία υπηρέτησε το εθνικό κράτος στην ανάδυσή του, τις άρχουσες ελίτ και την ομοιογενοποίηση των κοινωνιών. Σε αυτή τη διαδικασία λειτούργησε επιλεκτικά. Ορισμένες περιόδους και ορισμένες εμπειρίες αναδείχθηκαν. Άλλες αποσιωπήθηκαν ή απλώς δεν ανασύρθηκαν από τη σιωπή και την καταφρόνηση. Την ιστορία την γράφουν οι νικητές. Αλλά και οι ηττημένοι εκδικούνται» (Λιάκος 1997)

Η αγωνία της δημιουργίας ενός «επιστημονικού» παρελθόντος απόλυτα ελεγχόμενου, από τους ίδιους τους ιστορικούς και αρχαιολόγους πρώτα απ' όλα, για την εξασφάλιση της επιδιωκόμενης ακαδημαϊκής καριέρας, τους διατηρεί απομονωμένους στον «πύργο» τους σαν εκείνη την παλιά πεντάμορφη πυργοδέσποινα που φοβόταν μήπως τη δει ο ήλιος και μαυρίσει και εξισωθεί, έτσι, με τους χειρώνακτες κολίγους της. Φυσικά οι αντίστοιχες σχολές ανώτατης εκπαίδευσης γνωρίζουν τη μειωμένη ζήτηση των μαθητών κατά την επιλογή εισαγωγής στα πανεπιστήμια, αφού και τα αντίστοιχα πτυχία έχουν χαμηλό δείκτη επαγγελματι-

17. Εκεί και σχετική με το συγκεκριμένο θέμα βιβλιογραφία.

κής αποκατάστασης, αλλά αυτό αφορά τους άλλους, τους «απέξω», και όχι εμάς που «εξασκούμε» το επάγγελμα. Η νομιμοποίηση όλων των αφηγήσεων για το παρελθόν, ακόμα και των πιο ακραίων, οι οποίες θα ξεπερνούν χρονικούς περιορισμούς και πολιτισμικές αποκλειστικότητες, προϋποθέτει πρώτα απ' όλα τη νομιμοποίηση των φωνών όλων αυτών που έχουν σπουδάσει την αρχαιολογία και την εξομοίωσή τους με δικηγόρους, δημοσιογράφους και στρατηγούς, οι οποίοι φαίνεται πως έχουν προνομιακά δικαιώματα στον ελληνικό χώρο όσον αφορά στην έκφραση της άποψής τους για το παρελθόν. Η αρχαιολογία μπορεί να αποκτήσει αξία αν ειπωθεί ως πολιτική δράση που έχει στόχο να απογυμνώσει τις ηγεμονικές τάξεις από νομιμοποιητικά επιχειρήματα για το παρόν στηριγμένα στον καθαγιασμό του παρελθόντος, και, όπως επισημαίνει η κριτική αρχαιολογία (Shennan 1986) να ανατρέψει την ψεύτικη συνείδηση των ατόμων, «να απελευθερώσει τα άτομα από τις αναγκαστικές ιδεολογικές συνθήκες μέσα στις οποίες οι ίδιοι όχι μόνο δρουν, αλλά και διαμορφώνουν τα πιστεύω και τις ιδέες τους»¹⁸.

2.2.3. Η αρχαιολογία στα σχολικά εγχειρίδια και τη σχολική ύλη: μια τόσο μακρινή παρουσία

Η δεύτερη αντινομία σχετικά με τη σημασία που αποδίδεται στο παρελθόν σήμερα και την εκπαίδευση των νεοελλήνων άπτεται της συμμετοχής της αρχαιολογίας στη συγκρότηση της εθνικής συνείδησης των Ελληνόπουλων, μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Και εδώ παρατηρείται ένα εκ πρώτης όψεως παράδοξο φαινόμενο. Η διδασκαλία της αρχαιολογίας δεν συμπεριλήφθηκε ποτέ στο ελληνικό Αναλυτικό Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα ως αυτοτελές μάθημα, παρόλο που η Αρχαιολογική Υπηρεσία όταν ιδρύθηκε το 1833 υπαγόταν στο Υπουργείο Παιδείας¹⁹. Στα σχολικά εγχειρίδια η αρχαιολογία λειτουργούσε πάντα, μέσω των ευρημάτων της, ως η δεξαμενή απ' όπου αντλούνταν τα αποδεικτικά στοιχεία για την επιβεβαίωση των «δίκαιων» της ελληνικής ιστορίας. Τα αρχαιολογικά ευρήματα αποτελούσαν την υλική επιβεβαίωση των ιδεολογημάτων της ελληνικής πολιτικής και διανόησης και λειτουργούσαν έτσι ως ένα είδος «εμβλημάτων» (Γκαζή 1999) που προσδιόριζαν, σχεδόν τουριστικά, την ελληνικότητα.

Όπως έχει, ήδη, παρατηρηθεί (Αβδελά 1997: 55) η εξιδανίκευση του παρελθόντος, συνδυάζεται με την αμηχανία μπροστά στο παρόν και το φόβο για το μέλλον. Έτσι υπερτονίζονται έννοιες όπως η συνέχεια της φυλής, η διατήρηση των «εθνικών κεκτημένων», η «ομοιογένεια» του ελληνικού πολιτισμού, η αντίσταση

18. Παρατίθεται στο Μελάς 2003: 101.

19. Το 1960 πέρασε στο Υπουργείο Προεδρίας και το 1971 στο Υπουργείο Πολιτισμού, υπακούοντας σε εκσυγχρονιστικά αιτήματα των καιρών